

Nuriddin ACHILOV,
Termiz davlat universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti dekani, dotsent
E-mail: terdunuriddin@mail.ru

Pedagogika fanlari doktori, professor D.I.Ro'zieva taqrizi asosida.

O'QUVCHILARNI MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASH – DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Annotatsiya

Maqolada ta'lim tizimida amalga oshirilgan islohotlar va ularning mazmuni yoritilgan. Shuningdek, ma'naviyat, axloq, ma'naviy axloqiy tarbiya mazmuni va o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash usul va vositalari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, ma'naviyat, axloq, ma'naviy-axloqiy tarbiya, ma'rifat, ma'rifatarparvarlik, ijtimoiy davlat.

SPIRITUAL AND ETHICAL EDUCATION OF STUDENTS - DOLZARB AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Аннотация

The article describes the reforms implemented in the education system and their content. Also, the content of spirituality, morality, spiritual and moral education and the methods and means of spiritual and moral education of students are described.

Key words: education, upbringing, spirituality, morality, spiritual and moral education, enlightenment, enlightenment, social state.

ДУХОВНО-ЭТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ – ДОЛЗАРБ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация

В статье описаны реформы, реализуемые в системе образования, и их содержание. Также описывается содержание духовности, нравственности, духовно-нравственного воспитания и методы и средства духовно-нравственного воспитания студентов.

Ключевые слова: образование, воспитание, духовность, нравственность, духовно-нравственное воспитание, просвещение, просвещение, социальное государство.

Kirish. Yangi O'zbekiston jahon hamjamiyatida o'z o'miga ega bo'lib, barcha sohalarda yangilanish nafasi ufurib turibdi. Tabiiyki, taraqqiyotimizning yanada rivojlantirish har bir sohada yangiliklar va ularning istiqbolini jadalashtrish uchun ilg'or va o'z kasbining yetuk professional mutaxassislarni tayyorlash masalalari hozirgi kunning dolzarb talabiga aylangan. Shu maqsadda jahonning ilg'or xorijiy davlatlarida ta'limni rivojlantirish birinchi maqsad etib belgilangani ham bejiz emas. Zero, har bir mamlakatning ertangi kuni, ravnaqi aynan ta'lim tizimining barcha bosqichlarida qo'lga kiritilgan yutuqlarga bevosita va bilvosita bog'liq. Shu sababli Prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning: "Yangi O'zbekistonni "ijtimoiy davlat" tamoyili asosida qurishni maqsad qilmoqdamiz. Ijtimoiy davlat deganda, avvalo inson bilimi, iqtidori va uning salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun shart-sharoitlar yaratishdir"[1; 7] – deb ta'kidlaganlarida ham aynan bizning mamlakatimizda ta'lim tizimini rivojlantirish bosh masala sifatida e'tirof etilayotganligidadir. Shu bois, birinchi navbatda, e'tiborni Yangi O'zbekiston uchun eng katta investitsiya hisoblangan ta'limni qo'llab quvvatlashga qaratish lozimligi Prezidentimiz tomonidan alohida ta'kidlanib, 2023 yil yurtimizda "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili" deb nom berildi.

Tahlil va natijalar. Mamlakatimizda bu jarayonlar juda tez va jadal amalga oshirilmoqda. Jumladan, xalq ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish, uzluksiz ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, shuningdek professional kadrlarni tayyorlash va ularning bilimi slohiyatini izchil rivojlantirish borasida aniq va keng ko'lamli chora tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, soha taraqqiyotiga yo'naltirilgan o'nlab muhim farmon, qaror va dasturlar qabul qilindi. Jumladan, xalq ta'limi tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash mamlakatimizni "2030 yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment)

Xalqaro miqyosda o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish"[2; 1], mustaqil fikrlaydigan, yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish maqsadida Prezidentimiz farmoni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasi sohadagi yangi islohotlar uchun dasturulamal vazifasini o'tamoqda. Ushbu hujjatda quyidagi vazifalar belgilangan:

- uzluksiz ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, shuningdek professional kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

- o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish;

- yoshlarni tarbiyalash va ularning bandligini ta'minlashda maktabdan tashqari ta'limning zamonaviy usullari va yo'nalishlarini joriy etish;

- yoshlar ta'lim-tarbiyasi uchun qo'shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotga tatbiq etish. Ushbu vazifalar ta'lim jarayonini yangi sifat bosqichga olib chiqish uchun xizmat qiladi.

Kontseptsiyada o'qitish va baholash metodlari, shuningdek darsliklar va boshqa o'quv materiallarini asosan o'quvchilar axborotni yodlash va bayon qilishga qaratilgan bo'lib, tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish ko'nikmalari va boshqa malakalarni rivojlantirishga to'sqinlik qilayotganligi alohida ta'kidlangan.

Yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash davlatni ustuvor siyosati, davrning dolzarb talabidir. Ertangi kun kelajagimiz poydevori hisoblangan yoshlarni tarbiyalash, ularga Vatan, oila, tinchlik, osoyishtalik buyuk ne'mat ekanini anglatish, ushbu

ne'matlarni qadrlash, himoyalash tuyg'ularini singdirish bugungi kunda jamiyatimiz oldida turgan asosiy vazifalardan hisoblanadi. Shu maqsadda 2019-yil 31-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ma'naviy tarbiya kontsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1069-sonli qarori qabul qilindi. Uzluksiz ma'naviy tarbiya kontsepsiyasi tasdiqlandi. Kontsepsiyada yoshlar tarbiyasi, ularni tinch-osoyishta hayot uchun zarur kompetensiyalar bilan ta'minlash, ayniqsa ma'naviy tarbiyani baholashning ilmiy asoslangan indikatorlarini ishlab chiqish kabi aniq vazifalar belgilangan. Xususan, farzand tarbiyasi quyidagi 4 ta bosqichni qamrab olishi ta'kidlangan.

Birinchi bosqich – oilalarda. U ham o'z navbatida ikki bosqichni qamrab oladi: 1-bosqich – homila davri, 2-bosqich – bola tug'ilganidan 3 yoshgacha bo'lgan davr.

Ikkinchi bosqich – maktabgacha ta'lim. Bolaning 3-6 (7) yoshgacha bo'lgan davri.

Uchinchi bosqich – ikki bosqichli umumiy o'rta ta'limni o'z ichiga oladi. Ular: 1-bosqich 7 (6)-10 yosh boshlang'ich sinf davri, 2-bosqich 11-17 (18) yosh o'rta ta'lim davri.

To'rtinchi bosqich – ishlab chiqarishda foliyat ko'rsatayotgan va band bo'lmagan yoshlar, shuningdek o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari tizimidagi davri[3;3].

Bundan tashqari kontsepsiyada farzand tarbiyasida har bir bosqichda e'tibor berilishi muhim hisoblangan o'ziga xos xususiyatlar, tarbiyachilar, ustozlar va ota onalar tomonidan shakllantiriladigan fazilatlar aniq mexanizmlar asosida ko'rsatib o'tilgan. Masalan, uchinchi bosqichda umumta'lim maktablarining yuqori sinf o'quvchilarida ma'naviy-axloqiy tamoyillar asosida tarbiyalashda inobatga olishi lozim bo'lgan quyidagi jihatlar alohida e'tiborga olingan. Masalan, ijtimoiy faollik, bilishga intilish va o'zini namoyon qilish motivlarining rivojlanishi; milliy qadriyatlar, an'analarga hurmatning namoyon bo'lishi; o'zini – o'zi tarbiyalash va shaxsiy sifatning rivojlanishi; ma'naviy-axloqiy printsiplarning qat'iylashuvi[3; 6]. Shu maqsadda bizning tadqiqot mavzimiz "O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash – dolzarb pedagogik muammo sifatida" deb nomlanib unda o'quvchilarning bilishga va allomalar merosini o'rganishga qaratilgan "O'n ikki oy – o'n ikki alloma" kitobxonlik oyliklarini tashkil etish rejalashtirilgan.

Ma'naviy-ma'rifiy soha, ta'lim-tarbiya jarayonlarini isloh qilish, avvalo islohotlarni o'zimizdan boshlashimiz zarurligi asosiy pedagogik muammo hisoblanadi. Shunday ekan, jamiyatimizning ma'naviy asoslarini mustahkamlash, ta'lim, ma'rifat, madaniyat sohalarini rivojlantirish, ilmiy-ijodiy tashkilotlar, ziyolilar faoliyatini qo'llab-quvvatlash davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishda davom etadi. Chunki, Prezidentimiz SH.Mirziyoyev: "jamiyatimizda bog'cha tarbiyachisi, maktab muallimi, oliygo'hlarning professor-o'qituvchilari va ilmiy-ijodiy ziyolilarni bugun biz intilayotgan Uchinchi Renessansning to'rt tayanch ustuni deb e'tirof etmoqdamiz"[4; 5] – deb biz pedagoglarga katta ishonch bildirdilar.

Ta'lim-tarbiya barqaror taraqqiyot yo'lini tanlagan davlatning poydevori mustahkamligi ta'minlanadi. Ta'limning taraqqiyoti unda qabul qilingan qonunlar mazmunida aks etadi. Shu maqsadda 2020-yil 23-sentyabrda O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonuni qabul qilindi. Qonunning 3-moddasida asosiy tushunchalar izohi va mazmuni keltirilgan. Unga ko'ra ta'lim va tarbiyaga quyidagicha ta'rif berilgan.

Tarbiya - aniq maqsadli hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama kamol toptirishga, ularning ongini, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar va dunyoqarashini shakllantirishga qaratilgan tizimli jarayon.

Ta'lim - ta'lim oluvchilarga chuqur nazariy bilim, malakalar va amaliy ko'nikmalar berishga, shuningdek ularning umumta'lim va kasbiy bilim, malaka hamda ko'nikmalarini shakllantirishga, qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli jarayon[5;2].

Tarbiya ta'rifini tahlil qiladigan bo'lsak, u ijtimoiy tarixiy tajribalar so'ziga e'tibor qaratmoqchimiz. Chunki, tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. Tarix bizning kelajagimizni va ertangi kunimizni yaratishda poydevor hisoblanadi. Ana shu poydevorni asrlar davomida shakllantirib kelgan milliy qadriyatlarimiz va an'analimizga sayqal berib asrab avaylagan xalqimiz, ulug' ajdodlarmizning o'gitlari, bebaho ilmiy merosini yanada chuqur o'rganish, yosh avlodga o'rgatish va ularning ongib shuuriga teran anglatish bilan mustahkamlashimiz lozim. Shu maqsadda bizning tadqiqotimiz hamisha qadimiy Termiz shahridan yetishib chiqqan buyuk alloma, al-Hakim at-Termiziy ta'limoti vositasida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning pedagogik tizimini takomillashtirishga qaratilgan. Ulug' alloma o'zining qimmatli asarlarida ma'naviyat, axloq va ma'naviy axloqiy tarbiya masalalari majmuasi hisoblangan ma'rifatga alohida e'tibor berganki, necha asrlar o'tsa-da, ularning bebaho ilmiy merosi xalqimiz ma'naviy dunyosini boyitishda yoshlarimizni har tomonlama tarbiyalashda dasurulamal bo'lib xizmat qiladi.

Bugun biz tarixiy bir davrda, xalqimiz o'z oldiga ezgu va ulug' maqsadlar qo'yib, tinch osoyishta hayot kechirayotgan, avvalambor o'z kuch va imkoniyatlariga tayanib, demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish yo'lida ulkan natijalarni qo'lga kiritayotgan bir zamonda yashamoqdamiz. Biz o'z taqdirimizni o'z qo'limizga olib, azaliy qadriyatlarimizga suyanib, shu bilan birga, taraqqiy topgan davlatlar tajribasini hisobga olgan holda, mana shunday olijanob intilishlar bilan yashayotganimiz, xalqimiz asrlar davomida orziqib kutgan ozod, erkin va farovon hayotda yashayotganimiz, bu yo'lda erishayotgan yutuqlarimizni xalqaro hamjamiyat tan olgani - bunday imkoniyatlarning barchasini aynan mustaqillik berganini bugun hammamiz chuqur anglaymiz.

Ma'naviyat, axloq va ma'naviy-axloqiy tarbiya masalalari barcha davrlarda ham dolzarb ahamiyat kasb etib kelgan. Hozir biz ushbu so'zlarning mazmun mohiyatini ko'rib chiqamiz. Ma'naviyat (arab. ma'no, ma'nolar majmuasi) – moddiy hayot bilan doimo yonma-yon yuradigan, inson, xalq va jamiyat hayotining ajralmas qismi bo'lgan ijtimoiy hodisa [6;345]. Ma'naviyat tushunchasining mazmuni hozirgi kunda faqat "ma'ni", "ma'no" degan so'zlar ma'nosida qo'llanilmaydi. Chunki, insonni inson qiladigan, uning ongi, qalbi va ruhiyat bilan o'zaro chambarchas bog'langan bo'lib har qaysi odamda, jamiyat, millat va xalq hayotida hech qanday narsa bilan o'lchanmaydigan darajada alohida ahamiyat kasb etadi.

Ma'naviyat – (arab. – axloqiy holat, barcha axloqiy narsalar, xususiyatlar) – insoniyatning falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, diniy, axloqiy va boshqa tasavvurlari, tushunchalari majmui[7;282]. Har bir insonda tashqi va ichki olami bo'ladi. Insonning tashqi olamiga bo'y-basti, qomati, kiyinishi, hatti harakatlari kiradi. Uning ichki olamiga yashashdan maqsadi va muddaosi, fikrlashi, orzu-istaklari, intilishlari, qalbi, his tuyg'ulari kiradi. Ma'naviyat esa ana shu ichki olamga ruhiy ozuqa va qudrat beradi.

Axloq (arab. xulqning ko'pligi; lot. moralis - xulq-atvor) – ma'naviy hayot hodisasi, ijtimoiy ong shakllaridan biridir. Kishilarning tarixan tarkib topgan xulq-atvori, yurish-turishi, ijtimoiy va shaxsiy hayotidagi o'zaro munosabat, shuningdek jamiyatga bo'lgan munosabatlarini tartibga solib turadigan barqaror, muayyan me'yor va qoidalar yig'indisi[6;52]. Axloq bu avvalo insof va adolat tuyg'usi, iymon, halollikdir. Tarixan nazar tashlasak, ajdodlarimiz

komil inson, barkamol inson haqida axloqiy talablar majmuini, ya'ni axloq kodeksini ishlab chiqqan. Unda inson qalbida haromdan hazar qilishi lozim, nopoklikka, adolatsizlikka nisbatan murosasiz qalbida isyon bo'lishi kerakligi ta'kidlangan.

Axloq (arab.) – xulq so'zining ko'plik shakli, kishilar orasidagi munosabatlarni tartibga solishning o'ziga xos qoidalar majmui[7;96]. U ma'naviy hayot hodisasi bo'lib, ijtimoiy ong shakllaridan biri, ma'naviyat sohasiga oid tushuncha hisoblanadi.

Axloqiy tarbiya – jamiyat ma'naviy hayotidagi muhim ijtimoiy hodisa bo'lib, odob-axloq tizimini, axloqiy fazilatlarni zamon talablari asosida har qaysi avlod ongiga singdirish shakli[6;57]. Axloqiy tarbiya bu o'sib kelayotgan avlodda xulq-odob me'yorlariga mos keladigan, zamon talablariga javob beradigan insoniy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan ilmiy va va amaliy harakatlar tizimidir.

Xulosa. Xalqimizga xos bo'lgan ma'naviy qariyatlar tarkibiga kiradigan bunday tushunchalar juda ko'plab uchraydi. Ularni to'g'ridan-to'g'ri o'zga tillarga tarjima qilish murakkab. Bu so'zlar millatimiz hayotining naqadar tarixiyligini xalqimizning boshqalarga aslo o'xshamaydigan bir qancha o'ziga xos milliy qadriyatlarimiz mavjudligini, tilimizda esa shu sohaga doir o'xshashi yo'q so'zlar borligini anglatadi.

Mamlakatimiz ta'lim tazimida qo'llanilayotgan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Uzluksiz ma'naviy tarbiya kontseptsiyasi", O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmon va qarorlaridan kelib chiqqan holda shuni ta'kidlash lozimki, ma'naviy-axloqiy tarbiya masalasi dolzarb pedagogik muammo sifatida muhim ahamiyat kasb etib kelgan. Ma'nau har tomonlama kamolga yetgan barkamol inson o'zida iymon-e'tiqod, mehr-shafqat, vatanparvarlik, do'stlik, muruvvat, qanoat va sabr-toqat, saxiylik, milliy g'urur kabi fazilatlarni shakllantirishi lozim.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy majlis va O'zbekiston xalqiga murojaatnomasi, Toshkent, 2022-yil 20-dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli Farmoni, -Toshkent, 2019-yil 29-aprel.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ma'naviy tarbiya kontseptsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1069-sonli qarori, Toshkent, 2019-yil 31-dekabr.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston o'qituvchi va murabbiylariga" tabrigi, Toshkent, 2021 yil 29-sentyabr.
5. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonuni, Toshkent, 2020-yil 23-sentabr.
6. Ma'naviyat asosiy tushunchalar lug'ati. [Matn]: lug'at.// Q.Nazarov va b. - Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti, 2021. 345-bet.
7. Pedagogika: entsiklopediya. II jild/ tuzuvchilar: jamoa. – Toshkent: "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2015. 282-bet.